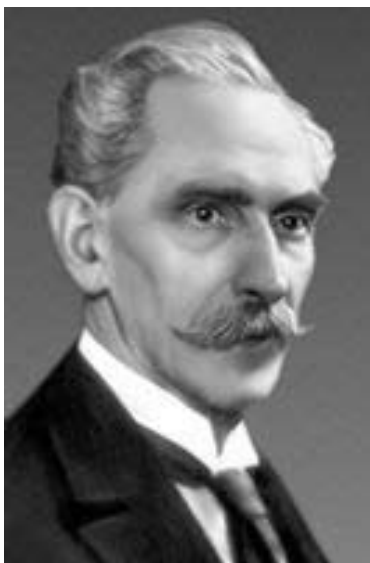

ПОХОДЖЕННЯ ТА РАННЯ ЕТНІЧНА ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯН

Сергій Сегеда

Питання про час і місце виникнення слов'янської мовно-культурної спільності належить до кола тієї проблематики, яка вже кілька століть поспіль посідає чільне місце в працях істориків, мовознавців, археологів, етнологів, антропологів. Усі дослідники сходяться на тому, що вона сформувалася задовго до другої половини I тис. н. е., коли перші достеменні та ґрунтовні згадки про слов'ян з'явилися на сторінках візантійських хронік.

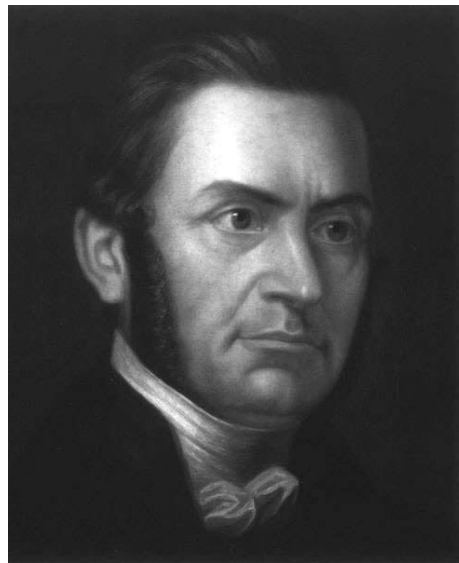
Підвалини сучасних уявлень про історичні витoki слов'янства заклав визначний чеський учений-славіст кінця XIX — початку XX ст. Л. Нідерле. Він вважав, що їхня «прабатьківщина» охоплювала терени Східної Польщі, По-

Любор Нідерле (1865 — 1944)

лісся, Поділля, Волині й Київщини, включаючи басейн Десни. Свої висновки дослідник обґрунтував на підставі даних писемних джерел, мовознавства (надто посиланнями на локалізацію найархаїчнішої слов'янської гідронімії та реалії ландшафту, флори й фауни давньослов'янського ареалу), археології¹. Крім концепції Л. Нідерле, яка дістала назву вісло-дніпровської, запропоновано також близько десятка інших, найпоширенішими серед яких є дунайська, вісло-одерська, дніпровсько-одерська.

Дунайську концепцію вперше було стисло сформульовано ченцем Києво-Печерської лаври Нестором-літописцем на початку XII ст. «По довгих часах сіли слов'яни по Дунаєві, де єсть нині Угорська земля і Болгарська. Од тих слов'ян розійшлися вони по всій Землі і прозвалися іменами своїми, — [од того], де сіли, на котрому місці», — писав він на сторінках літописного зводу, відомого під назвою «Повість минулих літ»². На початку XIX ст. вона була підтримана визначним чеським і словацьким вченим П. Шафариком — автором так званої карпато-дунайської теорії походження слов'ян³, що має своїх послідовників навіть серед сучасних російських учених⁴.

Павел Йосеф Шафарик (1795 — 1861)

Згідно з вісло-одерською концепцією, обґрунтованою польськими вченими — археологом Ю. Костжевським⁵ і лінгвістами Т. Лер-Сплавінським⁶ та С. Роспандом⁷, праслов'янська спільність ототожнюється з носіями лужицької культури кінця епохи бронзи (початку раннього залізного віку), ареал якої охоплював більшу частину сучасної Польщі, частково поширюючись також на сусідні терени — Східну Німеччину, Чехію, Словаччину, Західну Україну. Близьких поглядів дотримувалися також російські архео-

логи І. Русанова та В. Сєдов, які пов'язували витоки ранньослов'янських старожитностей з пам'ятками вісло-одерського межиріччя попередніх історичних епох⁸.

У другій половині ХХ ст. російськими археологами (М. Артамоновим, П. Третьяковим, Б. Рибаківим) і польським вченим В. Генселем було опубліковано низку праць, які презентують різні варіанти дніпровсько-одерської концепції, що розширює ареал прабатьківщини слов'ян від Дніпра до Одри⁹.

Кожна з цих концепцій має право на існування, певною мірою доповнюючи одна одну. Проте найбільш обґрунтованою є вісло-дніпровська, яка блискуче витримала випробування часом, істотно розширивши своє підґрунтя за рахунок нових лінгвістичних і, особливо, археологічних даних, що є основним джерелом етногенетичної інформації про віддалені історичні епохи. Пошуки прабатьківщини слов'янства здійснювали за допомогою ретроспективного методу, який полягає у з'ясуванні витоків ранньослов'янських культур на підставі їхніх генетичних зв'язків зі старожитностями доби раннього заліза, бронзи й навіть неоліту¹⁰. Ці генетичні зв'язки вивчали шляхом порівняння тих етнографічних маркерів, на основі яких виокремлюються археологічні культури, — особливостей поховального обряду, форми керамічних виробів, розмірів і планування житла, розміщення поселень тощо. Одночасно широко використовували дані суміжних дисциплін, зокрема антропології¹¹.

Багато сучасних дослідників пов'язує найдавніші витоки слов'янства з недиференційованою германо-венедо-балто-слов'янською спіль-

ністю, археологічним еквівалентом якої була низка культур шнурової кераміки доби бронзи, ареал яких на межі III—II тис. до н. е. охоплював величезні території від Рейну на заході до Волги на сході, від Ютландії на півночі до Альп і Карпат на півдні. Висловлювали думку, що в рамках цієї спільності поступово форму-

валися доволі компактні етновні масиви, а саме: прагерманців Північної Німеччини та Південної Скандинавії, правенедів басейну Вісли; прабалтів на широких просторах лісової смуги Середньої та Східної Європи від Нижньої Вісли й Балтійського моря до Волго-Окського межиріччя; праслов'ян Волині, Прикарпаття й Середньої Наддніпрянщини¹². Консолідація праслов'янського масиву спричинила формування наприкінці II тис. до н. е. археологічних культур тшинецько-комарівської спільності, поширених у верхів'ї Вісли, на Поліссі, Волині та Середній Наддніпрянщині¹³. Її ареал відповідає гіпотетичній прабатьківщині слов'ян, окресленій Л. Нідерле.

Серед українських фахівців переважає думка про праслов'янський характер білогрудівської та чорноліської археологічних культур передскіфського періоду (лісостепові й порубіжні з ними залісені райони Правобережжя, Поділля та Східна Волинь) і скіфів-орачів лісостепової смуги Середньої Наддніпрянщини¹⁴. Польські та деякі російські вчені акцентують свою увагу на праслов'янському характері лужицької і генетично пов'язаної з нею пшеворської культур¹⁵. Наголошується, що в Сілезії та Малопольщі існували тісні контак-

Скульптурне відтворення образу чоловіка черняхівської культури (антропологічна реконструкція Г. Лебединської)

ти праслов'янських і кельтських племен. Кельтський вплив простежується і в матеріальній та духовній культурі (керамічне виробництво, металургія, ковальська справа, поховальна обрядовість тощо) носіїв пшеворської культури, яка сформувалася в північніших районах Вісло-Одерського межиріччя¹⁶. Кельтські пам'ятки відомі також на теренах сучасної України: на Закарпатті, Прикарпатті та Волині¹⁷.

Найдавніший (праслов'янський) етап етногенезу слов'ян, за даними порівняльно-історичного мовознавства, завершився наприкінці I тис. до н. е. У цей час остаточно сформувалася основа слов'янської мовної системи, в якій відобразилися контакти та взаємовпливи із сусідніми етнічними масивами — германським, кельтським, балтським іранським, фракійським¹⁸.

На рубежі нашої ери розпочався новий (давньослов'янський) етап етногенезу слов'ян, коли загальнослов'янська мова розділилася спочатку на дві великих групи: північно-західну та південно-східну. Згодом на їхній основі сформувалися діалекти окремих племінних угруповань.

Уже в I—II ст. з'явилися перші скупі писемні згадки про слов'ян, яких античні автори називали «венедями», або «венетами». Уперше ця назва трапляється в енциклопедичній праці «Природнича історія», написаній римським ученим Плінієм Старшим (23/24—79 роки). В одному з її розділів він «розмістив» їх десь неподалік від ріки Вісули (тобто Вісли), між сарматами, мова яких належала до іранської групи індоєвропейської сім'ї, та гірами, яких учені вважають германськими племенами. Відомості про венедів також містить праця Тацита «Германці», завершена в 98 році. Йому було невідомо, чи належать венеди до германців. Однак автор зазначає, що «вони обходять розбійними зграями усі ліси і гори між певкінами [одним із германських племен. — С. С.] і фенами [тобто фінами. — С. С.]». Згадка про венедів є також у творі грецького географа й астронома Птолемея «Географічний порадник» (третя чверть II ст. н. е.) Учений називає їх серед «великих

народів Сарматії» і локалізує в гирлі Вісли над Венедською затокою¹⁹.

Птолемей згадує і плем'я ставанів, яке він розмістив між західнобалтськими племенами галіндів і супінів у межиріччі Вісли й Німану та аланами — одного із сарматських племінних угруповань степової зони Північного Причорномор'я. Цю назву лінгвісти, археологи й історики-медієвісти схильні ідентифікувати з етнонімом «слов'яни»²⁰. Висловлювалася думка, що племінна територія ставанів охоплювала Середнє Наддніпров'я та Подесення. Відомості про них могли потрапити до Птолемея завдяки купцям, які підтримували торговельні зв'язки з племенами Південної Балтії та Півдня Східної Європи²¹.

Ще одним джерелом інформації про венедів є римська дорожня карта III ст., яка в історичній літературі дістала назву «Пентівгерієві таблиці». На ній племена з такою назвою розміщені у двох місцях: на північ від Карпат і між нижнім Дністром і Дунаєм.

Слід враховувати, що античні джерела могли називати «венедями» не лише слов'ян, але й племена, які належали до інших етнічних масивів. Це пояснюється кількома обставинами: слабкою поінформованістю римських і грецьких авторів про етнічну ситуацію між Одрою, Віслою та Дніпром; відсутністю природних рубежів між ареалами германських, балтських і слов'янських племен, які часто жили поруч; поширенням етноніма «венеди» серед тих етнічних спільнот, котрі виокремилися з єдиного кореня — північно-західної групи племен праіндоєвропейців доби бронзи (наприклад, серед кельтських племен Бретоні, підкорених Римським імператором Цезарем під час його походу на Галлію в 50-х роках I ст. до н. е., були й венети). Однак переважання слов'ян серед венедів, надто їхньої північно-західної групи, не викликає сумнівів. Цікаво, що німці й досі називають «венетами» слов'ян-лужичан, а прибалтійські фіни — естонці, власне фіни, карели й вепси — усіх слов'ян²².

В останніх століттях I тис. до н. е. в ареалі венедев — Надвісленні — сформувалася пшеворська археологічна культура. Нові культури склалися в цей час і трохи пізніше й на теренах України — зарубинецька (кінець III ст. до н. е. — I ст. н. е.), ареал якої охоплював Середнє Подніпров'я та Прип'ятське Полісся; київська (кінець II — середина V ст.), пам'ятки

Скульптурне відтворення образу жінки черняхівської культури (антропологічна реконструкція Г. Лебединської)

якої локалізуються в Середньому й Верхньому Подніпров'ї та басейні Сейму; етулійська (III—IV ст.), ареал якої у пониззі Дністра, Дунаю та Пруту тощо. Усі вони створені за участю слов'ян-венедев, хоча містять і неслов'янські елементи²³.

У II ст. з Південної Балтії на терени Північного Причорномор'я просунулися східногерманські племена — готи, які залишили на теренах сучасної Польщі пам'ятки вельбарської

археологічної культури. Це спричинило формування нового типу старожитностей, об'єднаних під спільною назвою — черняхівська культура, ареал якої в період її розквіту (III—IV ст.) обіймав південний схід Польщі, більшу частину сучасних українських і молдовських земель, а також суміжні з ними регіони Румунії та Росії. Носії черняхівської культури мали багато спільних рис, але відрізнялися між собою особливостями поховальної обрядовості, домобудівництва й ліпної кераміки²⁴. Ці відмінності пояснюються неоднорідністю етнічного складу черняхівської людності, куди входили прийшли східногерманські племена, перебування яких найчастіше фіксується в Подунав'ї та на Нижньому Дніпрі; слов'янські племена, що населяли лісостепову зону України; іраномовні скіфи та сармати, які переважали в Північному Причорномор'ї; фракійці — гети й даки, які мешкали в межиріччі Дунаю та Дністра, де відчувався також сарматський вплив.

За поширенням елементів вельбарської культури на черняхівських пам'ятках з'ясовано, що у верхів'ї Південного Бугу готи розділилися: одна група рушила до Чорного моря та Приазов'я, друга повернула на південний захід. Ті з них, що опинилися на захід від Дніпра, називалися тервінгами, або везеготами, ті ж, які перебралися на його лівий берег — грейтунгами, або остроготами. На різних етапах розвитку черняхівської культури готи активно взаємодіяли з іншими германськими племенами, а саме: герулами, вандалами, тайфалами, бургундами, певкінами, боранами.

Певний час готи очолювали великі військово-політичні союзи, які в рамках черняхівської культури об'єднували пізніх скіфів, сарматів, дако-гетів і слов'ян. Особливої могутності готи досягли за часів короля грейтунгів — Германаріха (330—375 роки). У 375 році готська держава зазнала нищівного удару з боку гунів, після чого більшість грейтунгів була змушена відступити на захід, за Дністер. Згодом готські племена під натиском гунів опинилися поза ареалом черняхівської культури (у Південній, Центральній і Західній Європі, ба

навіть у Північній Африці, куди через Біскайську протоку перебралося воєвничче плем'я вандалів), решта ж розчинилася серед місцевого різноплемінного люду, не залишивши помітного сліду в його матеріальній і духовній культурі. Найдовше готи затрималися в Криму. Востаннє про кримських готів (мешканців печерних міст Мангуп-Кале, Ескі-Кермен та

Скульптурне відтворення образу гуна (антропологічна реконструкція М. Герасимова)

у Великому переселенні народів і широкі розселення на безмежних просторах Центральної, Східної та Південної Європи, під час якого утворювалися великі союзи племен і більш стійкі політичні формації, і розпочався процес формування ранніх слов'янських народностей²⁵.

У цей історичний період різні групи слов'ян уже відомі під власними іменами (етнонімами). Візантійські автори VI ст. Прокопій Кесарійський, Йордан, Менандр Протектор, Феофілакт Симоккіта, Маврикій Стратег знають їх під назвами венеців, антів і склавинів, наголошуючи на їхній спорідненості за мовою, звичаями, віруваннями й походженням «від одного кореня». «Ці племена, слов'яни й анти, — писав Прокопій Кесарійський, — не керуються однією людиною, але здавна живуть у народоправстві, і тому в них щастя й нещастя в житті вважаються спільною справою. В усьому іншому в обох цих варварських племенах усе життя і звичаї однакові. Вони вважають, що лише один бог, творець блискавок, є володарем над усім, і йому приносять у жертву биків і здійснюють інші священні обряди... Вони

ін.) згадано в писемних джерелах другої половини XVII ст.

Примітно в середині I ст. розпочався останній етап етногенезу. Цьому сприяла участь

пошановують і ріки, і русалок, і всілякі інші божества, приносять їм всім жертви, і за допомогою цих жертв здійснюють ворожіння... У них одна й та сама мова, варварська, і за зовнішнім виглядом вони не відрізняються один від одного. Вони дуже високого зросту і величезної сили»²⁶. За Йорданом, венеци жили на схід від верхів'я Вісли («Починаючи від місця народження Вістули [Вісли. — С. С.] на безмірних просторах розташувалося багатолюдне плем'я венетів»²⁷); склавини — «від міста Нувієнтуна й озера, що зветься Марсіанським, до Данастра, а на Північ — Вікли»; анти — в межиріччі Дністра (Данастра) до Дніпра (Данастра), «до того місця, де Понтійське [Чорне. — С. С.] море утворює вигин»²⁸. З цього випливає, що на початку другої половини I тис. до н. е. слов'яни заселяли величезний ареал від Вісли на заході, Прибалтики і Верхньої Наддніпрянщини на півночі, басейну Дністра на південному заході, Нижньому Дніпрі і узбережжі Чорного моря на південному сході. Східної межі поширення слов'янських джерел візантійські автори не знали.

Зі слов'янськими племенами венетів, склавинів і антів пов'язані чотири археологічні культури, а саме: празька, або празько-корчацька, дзедзицька, або суковсько-дзедзицька, пеньківська та колочинська, що мають багато спільного в топографії поселень, житловому будівництві, поховальній обрядовості, кераміці, знаряддях праці, прикрасах тощо²⁹. Це підтверджує слова Йордана, який писав про те, що «ці венети... походять від єдиного кореня і сьогодні відомі під трьома іменами: венетів, антів, склавинів»³⁰. Водночас кожна з археологічних культур ранніх слов'ян має власні етнографічні риси, які стосуються форм різних видів кераміки, елементів одягу й житла.

В ареалі празько-корчацької культури (VI—VII ст.), який охоплював величезну територію від середньої течії Ельби, Одри й Вісли на заході, басейну Дунаю на півдні, Полісся на півночі, Прикарпаття й Волині на заході, досліджено понад 500 пам'яток, більшість яких — невеликі городища (1—2 га) відкритого типу. Лише не-

значна частина з них — укріплені городища (наприклад, поблизу с. Зимне на р. Луга, правій притоці р. Західний Буг). Житла — квадратні напівземлянки зі зрубною чи стовповою конструкцією стіни обов'язковою пічкою-кам'янкою. Основою господарства було підсічне й перелогове землеробство, тваринництво, ремесла (зокрема залізобробне виробництво, ковальська та ливарна справи) і домашні промисли, надто гончарство. Поховальний обряд завершувався спаленням померлих, а рештки складали в урни й закопували в невеликих ямах на цвинтарях неподалік від поселень. Серед дослідників-археологів панує майже одна думка про те, що творцями празько-корчацької культури були склавіни. Більшість із них вважає, що вона склалася на підґрунті пшеворської, київської, пізньозарубинецької та черняхівської культур³¹.

Дзедзицька археологічна культура (VI—VII ст.), поширена в північних районах Вісло-Одерського басейну, характеризується своєрідною формою кераміки й особливостями поховального обряду (розкидання залишків небіжчика після кремації по поверхні землі)³². На думку дослідників, пам'ятки цієї культури залишені венедами, серед яких були як слов'яни, так і місцева слов'янізована людність — нащадки давніх праїндоевропейців, недиференційованих у мовному аспекті.

Частина венедацької групи в V—VI ст. переселилася на північ Східно-Європейської рівнини, де жили балтські та фінські племена. У результаті міжетнічної взаємодії, яка тривала кілька століть, місцева людність була слов'янізувалася³³. Пересуваючись у східному напрямку, невелика група слов'ян осіла на узбережжі Ризької затоки, де їхні залишки під іменем «венди» зафіксовані на початку XII ст. Генріхом Латвійським³⁴.

Старожитності пенківської археологічної культури (VI—VII ст.) виявлено на теренах Румунії, Прутсько-Дністровського межиріччя, Південного Побужжя, Середньої Наддніпрянщини, лісостепової зони Дніпровського Лівобережжя аж до р. Сіверський Донець. Специфічними рисами її матеріальної культу-

ри є квадратна форма житла й відкритого вогнища замість пічки-кам'янки. У Надпоріжжі й Приореллі були поширені також юртоподібні житла, запозичені в кочівників Причорномор'я та Приазов'я. Для поховань того часу характерні як спалення, так і закопування тіл. На думку вчених, пам'ятки пенківської культури залишили анти, значну частину яких становили слов'янізовані нащадки іраномовних племен Південно-Східної Європи³⁵.

Пам'ятки колочинської археологічної культури (друга половина V — друга половина VII ст.) відомі у Верхньому Подніпров'ї, Подесенні та Посим'ї. Характерною рисою цієї культури є наявність у житлі — квадратній напівземлянці — центрального опорного стовпа даху, неподалік від якого розташовували вогнище³⁶. Основу господарства складало підсічне землеробство. На думку вчених, це історико-культурне утворення сформувалося на підґрунті київської культури³⁷.

У кінці V — на початку VI ст. слов'янські дружини, серед яких особлива роль належала антам, здійснили перші військові походи на Візантію (493, 499, 502 роки)³⁸. Надалі вони стали регулярними. Починаючи з часів правління імператора Юстиніана (527—565 роки), анти, склавіни й гуни майже щороку здійснювали військові походи на Балкани, населені іллірійськими й дако-фракійськими, часто елінізованими чи романізованими племенами. Одним із наслідків цих походів стало масове переселення сюди слов'янського землеробського населення, що змінило етнічну ситуацію в регіоні: місцева та прийшла тюркомовна людність була майже повністю слов'янізована. Основними центрами слов'янської міграції стали Подунав'я, Карпати й Північне Причорномор'я. У них брали також участь вихідці з далеких північних земель і Середньої Наддніпрянщини: на загальній карті розселення слов'ян з'явилися назви племен, які дублюють одна одну (наприклад, серби лужицькі й серби балканські, сіверяни на Десні й сіверяни за Дунаєм, ободрити балтійські й ободрити дунайські тощо). Очевидно, одна части-

на племені залишилися на попередньому місці, а друга взяла участь у колонізації Балкан³⁹.

Упродовж 578–581 років слов'яни проникли у Грецію, а в VII ст. — на острови Егейського та Середземного морів і навіть у деякі райони Малої Азії. Однак тут вони були асимільовані корінним населенням.

Участь західних і східних слов'янських племен у колонізації Балканського півострова сприяла розпаду первіснообщинного ладу й поглиблення майнової та соціальної нерівності в їхньому середовищі. Це посилювало роль

¹ *Нидерле Л.* Славянские древности. — М., 1956. — С. 33.

² Літопис Руський / за Іпатієвським списком переклав Л. Махновець. — К., 1989. — С. 2.

³ *Safarik P.* Slovanske starozitnosti. — Praga. 1837. — Т. 1, 2.

⁴ *Трубачев О. Н.* Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. — М., 2003.

⁵ *Kostrzewski J.* Pradzieje Polski. — Poznań, 1949.

⁶ *Lerh-Splawinski T.* O pochodzeniu i Praojczyźnie Slowian. — Poznań, 1949; *Lerh-Splawinski T.* Rozmieszczenie geograficzne prasłowiańskich nazw wodnych // Rocznik słowistyczny. — 1960. — XXI. — S. 5–22.

⁷ *Rospand S.* Praslawianie w świetle onomastyki // I Międzynarodowy Kongres archeologii słowiańskiej. — Wrocław; Warszawa; Kraków, 1968. — Т. I. — S. 109–170.

⁸ *Русанова И. П.* Славянские древности в VI–VII вв. — М., 1976; *Седов В. В.* Происхождение и ранняя история славян. — М., 1979.

⁹ *Артамонов М. И.* Происхождение славян: Сценография публичной лекции, прочитанной в Ленинграде в 1950 г. — Ленинград, 1950; *Третьяков П. Н.* Восточнославянские племена. — М., 1953; *Третьяков П. Н.* Финно-угры, балты и славяне на Днепре и Волге. — М.; Ленинград, 1966; *Рыбаков Б. А.* Древняя Русь и Русские княжества в XI–XIII ст. — М., 1982. — С. 11–46; *Hensel W.* Skąd przyszli Słowianie. — Wrocław, 1984.

¹⁰ *Телегин Д. Я.* Про роль носіїв неолітичних культур дніпро-двинського регіону в етногенетичних процесах балтів і слов'ян // Археологія. — 1996. — № 2. — С. 32–45.

¹¹ *Segeda S.* Najstarsze słowiańskie materiały antropologiczne. Wstęp do problematyki // Przez pradzieje i wczesne średniowiecze. — Lublin, 2004. — С. 279–288.

¹² *Павленко Ю. В.* Передісторія давніх русів у світовому контексті. — К., 1994. — С. 316.

¹³ Детально про ці археологічні культури див.: *Археологія Української ССР.* — К., 1985. — Т. 1. —

племінної верхівки в суспільному житті й готувало ґрунт для виникнення державності.

Розселення венедрів, антів і склавинів у Центральній, Східній і Південній Європі спричинило метисацію слов'ян із місцевим населенням, яка супроводжувалася змінами в матеріальній культурі, звичаях, обрядах і навіть антропологічних рис слов'янської людності цих регіонів⁴⁰. Створювалися умови для поглиблення відмінностей між діалектами праслов'янської мови і формуванням окремих мов⁴¹. Розпочався новий етап слов'янської історії.

Первобытная археология. — 428–445.

¹⁴ *Етнічна історія давньої України.* — К., 2000. — С. 84–96.

¹⁵ *Русанова И. П.* Славянские древности в VI–VII вв.; *Седов В. В.* Происхождение и ранняя история славян

¹⁶ Там само.

¹⁷ Див.: *Козакевич Г.* Кельти: традиційна культура та соціальні інститути. — К., 2006. — С. 28–31.

¹⁸ *Филин Ф. П.* О происхождении праславянского языка и восточнославянских языков // Вопросы языкознания. — 1980. — № 4.

¹⁹ Детально про це див.: *Свод древнейших письменных известий о славянах.* — М., 1991. — С. 24, 25, 39, 51–56.

²⁰ *Баран В. Д.* Етнокультурні процеси на території України у першій половині I тис. н. е. // *Етнічна та етнокультурна історія України.* — К., 2005. — С. 195.

²¹ *Lowmiański H.* Początki Polski. — Warszawa, 1964 — Т. I–III. — S. 18–44.

²² Детально про це: *Седов В. В.* Этногенез ранних славян // *Вестник Российской Академии наук.* — 2003. — Т. 73. — № 7. — С. 594–605.

²³ *Баран В. Д.* Етнокультурні процеси на території України... — С. 197.

²⁴ *Баран В. Д.* Черняхівська культура: за матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу. — К., 1981.

²⁵ *Чмихов М. О., Кравченко Н. М., Черняхов І. Т.* Археологія та стародавня історія України. — К., 1992. — С. 303, 304.

²⁶ Цит. за: *Прокопій Кесарійський.* Готська війна // *Крисаченко В. В.* Хрестоматія-посібник (у двох книгах) — К., 1996.. — Кн. — С. 103, 104.

²⁷ *Йордан.* О происхождении и деяниях готов. — М., 1960. — С. 71, 72.

²⁸ Там само. — С. 90.

²⁹ *Етнічна історія давньої України...* — С. 99.

³⁰ *Йордан.* О происхождении и деяниях... — С. 90.

³¹ Чмихов М. О., Кравченко Н. М., Черняхів І. Т. Археологія та стародавня історія України. – С. 314.

³² Седов В. В. Восточные славяне в VI – VIII вв. – М., 1982. – С. 10.

³³ Седов В. В. Славяне. Историко-археологическое исследование. – М., 2002.

³⁴ Седов В. В. Этногенез ранних славян // Вестник Российской Академии наук. – 2003. – Т. 73. – № 7.

³⁵ Седов В. В. Анты // Проблемы советской археологии. – М., 1979. – С. 164–173; Приходнюк О. М. К вопросу о присутствии антов в Карпато-Дунайских землях // Славяне на Днестре и Дунае. – К., 1983. – С. 180–191.

³⁶ Етнічна історія давньої України... – С. 178.

³⁷ Чмихов М. О., Кравченко Н. М., Черняхів І. Т. Археологія та стародавня історія України. – С. 322.

³⁸ История Византии (В 3 т.). – М., 1967. – Т. 1. – С. 216.

³⁹ Рыбаков Б. А. Киевская Русь и русские княжества. – М., 1982. – С. 54.

⁴⁰ Серета С. Деякі питання походження та етнічної історії населення Русі-України за даними антропології // Rutenika. – К., 2002. – Т. 1 – С. 94.

ОБРАЗ ЄВРЕЯ В ДРАМАТИЧНО-ІГРОВОМУ ФОЛЬКЛОРІ УКРАЇНЦІВ (ДО ПРОБЛЕМИ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ)

Олександр Курочкін

Історичний досвід міжетнічної комунікації українців та євреїв можна визначити як напружений і проблемний. У багатовіковому літописі стосунків двох народів є білі й чорні сторінки, періоди агресії й мирного співробітництва, прояви фанатизму й високого гуманізму.

Співіснування українців з євреями відбувалося переважно у формі контактів сусідського типу, що передбачало значну культурну ізоляцію та автономію кожної етнічної спільноти. Бездержавний статус України призводив до того, що євреї слабо інтегрувалися в українське суспільство, зате завжди намагалися співпрацювати з тими, хто мав силу і владу, тобто з представниками правлячих чужинецьких режимів – Польщі, Росії, Австро-Угорщини. Унаслідок цього між українцями та євреями постійно існувала невидима стіна недовіри й конфронтації, яка заважала справді гармонійним і толерантним відносинам. Здавнений антагонізм заторкував свідомість не лише народних мас, а й представників культурної еліти. Показові в цьому відношенні погляди Олени Пчілки, яка вважала євреїв «інородним тілом» серед українців. В одній із своїх публіцистичних праць вона писала: «Окрім ролі економічних визискувачів, жида є

нашими ворогами ще й на нашому культурно-національному полі. Боротьба неминуча й тут! Звичайно, боротьба не погромами, але все ж таки боротьба» [1, 49].

Відомо, що в Західній Європі, яка часто-густо випереджає нас не лише у хорошому, а й у поганому, масові переслідування євреїв розпочалися ще десь на рубежі XIII–XIV ст., коли закінченої форми набрав агресивний антисемітизм. Рятуючись від репресій і судів інквізиції, іудеї масово мігрували з Іспанії, Португалії, Німеччини, переселяючись спочатку до Польщі, а потім і далі – в Україну та Білорусію. Разом із вигнанцями з країн католицької та протестантської Європи на схід просувалася й «дурна слава» про них у вигляді різноманітних чуток, забобонів, міфів, пород-жених середньовічною містикією та релігійною нетерпимістю. Поширенню цих вигадок серед народних мас сприяла сама християнська церква, причому однаково ворожість до іудеїв виявляли як римо-католицькі, так і православні й греко-католицькі пастирі.

Одне з головних звинувачень, що висувалося проти євреїв по всій Європі, полягало в тому, що вони нібито крадуть і вбивають маленьких дітей – християн, аби отримати кров «невинних